

צדק חברתי

הרב עודד שוגרמן

הקריאה לצדק חברתי בתחום הכלכלי נמצאת על סדר היום הציבורי במדינת ישראל. התביעה שכל אדם זכאי להתפרנס בכבוד ולזכות במגוון הצרכים הבסיסיים של מגורים, מזון, מלבוש, בריאות וחינוך היא טבעית ופשוטה. אנו חשים תדהמה ובושה כל פעם שהתקשורת חושפת סיפור של מחסור הלקוח מהמציאות הקיימת בארץ ברגעים אלו ממש. פעם אלו ילדים שלא זוכים למזון כראוי, ולעיתים אלו זקנים שעמלו כל חייהם, ואינם משיגים בזקנתם את צרכיהם הבסיסיים.

עם ישראל מגיב למצבים קשים אלו מכח מידת החסד והרחמים הטבועה בו. בשנים האחרונות נוספו עמותות חסד רבות שעוסקות בסיוע ועזרה לנצרכים, עמותות התומכות בחולים בעניים ובקשי יום אחרים.

השבח לפעילותן של עמותות שונות מלווה לעיתים בתלונה על רשויות המדינה, שלא מספקות את צרכי החיים המינימליים, וגורמות לאנשים להתבזות בכך שהם צריכים לקבל צדקה.

מדיניות כלכלית יעילה ומוצלחת היא עניין מורכב. היכולת לאזן בין דרכים שונות, חלוקת נכסי הציבור, אמצעי היצור, כח העבודה, היוזמה, המסוי מסובכת ביותר והשיטה הכלכלית הראויה והמושלמת עדיין לא התגלתה.

בתורה אין הגדרה של שיטה כלכלית מסוימת אבל יש מצוות וערכים שיכולים להצביע על דרכי פעולה מתאימות בזמננו. כמובן שזוהי סוגיה רחבה עמוקה ומסובכת ביותר. ברצוני להאיר מספר היבטים המדגישים את תפקידה המרכזי של המדינה. העמדה היסודית ביחס למתן עזרה וסיוע לנזקקים היא כדברי הרמב"ם: "חייבין אנו להזהר במצוות צדקה יותר מכל מצות עשה. שהצדקה סימן לצדיק זרע לאברהם אבינו... ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה... ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה..." (רמב"ם מתנות-עניים פ"ה ה"א)

יש להיזהר ולהרבות במצות הצדקה שגדריה מפורטים בהלכה. הרמב"ם מוסיף לבאר מהי הצדקה הראויה והטובה ביותר: "שמונה מעלות בצדקה זו למעלה מזו. מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק יד ישראל שמך ונותן לו מתנה או הלואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאלו..." (רמב"ם מתנות-עניים פ"ה ה"ז). הצדקה הגדולה ביותר היא לאפשר לאדם לפרנס את עצמו ולעמוד על רגליו.

נראה שעזרה גדולה וחשובה זו תלויה דוקא ברשויות המדינה, וביכולתן לאפשר תנאים מתאימים להוספת מקומות עבודה באופן שיתמידו לאורך זמן. ודאי שיחיד או 'עמותה' יכולים לעזור גם בנקודה זו כפשוטה של ההלכה, אבל הכח הגדול וההשפעה המשמעותית ביותר ודאי תלויה במוסדות השלטון.

הפעולה החשובה ביותר היא מניעת האבטלה ונתינת שכר (הוגן) ולא הגדלת התמיכה במחוסרי עבודה. (כמובן יש חולים, נכים ונזקקים שהעזרה היחידה האפשרית היא הגדלת הסיוע הנדרש).

חיזוק נוסף לכאן זה ניתן ללמוד מדיני היובל. השיטה הכלכלית השתנתה במהלך ההיסטוריה כמה פעמים, בכל תקופה לפי תנאי הזמן והערכים המקובלים בו. וקשה לקבוע מהי הדרך הראויה מבחינה כלכלית. למשל השיטה הסוציאליסטית ששלטה בחלק גדול של העולם במשך כשמונים שנה עד להתפרקות הגוש הקומוניסטי ובסופו של דבר נכשלה. העמדה האידיאליסטית בשיטה זו שכל אחד יעבוד כפי יכולתו ויקבל כפי צרכיו לא התקיימה למעשה, ודוקא עמדה קפיטליסטית ליברלית שמעודדת יוזמה ותחרות הועילה וקידמה את החברה במידה גדולה יותר של צדק ושיוון.

עיון בדיני היובל¹ מגלה גישה מיוחדת - אין התורה דוגלת בחלוקת הרכוש באופן שיווני, והראיה שביובל לא מחלקים את הנכסים הניידים.

"שלושה דברים מעכבים ביובל - תקיעה, שילוח עבדים והחזרת השדות לבעליהם..." (רמב"ם שמיטה ויובל פ"י ה"ג) כלומר ביובל ישנה הזדמנות חוזרת לכל אדם לשקם את מצבו. העשיר יכול לצבור רכוש רב במטלטלים, כסף וזהב וכד', רכוש זה נשאר ברשותו, אולם העבדים יוצאים לחירות והאדמות חוזרות לבעליהן. כלומר, אלו שמצבם התדרדר מקבלים הזדמנות נוספת. כך כל אדם הינו בן חורין להתחיל ולעבוד באדמתו. החירות מעבדות וחזרת האדמה לבעליה הם האמצעים הבסיסיים ביותר לשיקומו. מטרת התורה היא לתת הזדמנות לכל אחד להיות נהנה מיגיע כפיו. כיום יש למדינה תפקיד מרכזי במצווה זו.

"וכל מי שעוסקים בצרכי ציבור באמונה הקב"ה ישלם שכרם וכו'..." (תפילת "מי שברך")

1. עיין באקדמות י"ג, מאמרו של בנימין פורת.